

СЪДЪРЖАНИЕ

- Цветан ТОДОРОВ
В защита на ценностите / 11
- Богдан БОГДАНОВ
За интелектуалната фигура на Цветан Тодоров / 15
- Стоян АТАНАСОВ
Раждането на субективността и нейните граници в критическите изследвания на
Цветан Тодоров / 21

ПОЕТИКА

- Благовест ЗЛАТАНОВ
Формализъм и структурализъм – сто години по-рано / 43
- Александър ПАНОВ
Литературата като социално действие – жанрът като медиатор между
литературата и обществото / 52
- Мирослав ДАЧЕВ
Цветан Тодоров: От литературната към хуманната семиотика / 63
- Иванка МАВРОДИЕВА
Цветан Тодоров и науката реторика / 68
- Миряна ЯНАКИЕВА
Литературата между езика и писането / 73
- Злагороса НЕДЕЛЧЕВА-БЕЛАФАНТЕ
Наратологията от Цветан Тодоров и Жерар Женет до Арен Рабател
и Рене Ривара / 87
- Магдалена КОСТАДИНОВА
Когато авторът анализира, разказвайки / 106

ДРУГИЯТ

- Христо ТРЕНДАФИЛОВ
Картата на Карата (епилогът в „На чужда земя“) / 117
- Елена МИХАЙЛОВСКА
За диалога на културите вчера, но и най-вече – днес / 133
- Румяна СТАНЧЕВА
Цветан Тодоров и импулсите към сравнителното литературознание / 146

Николай АРЕТОВ
Представата за Другия в ранната българска национална митология / 158

Дечка ЧАВДАРОВА
От „Движението на другостта“ до „Въпроса за другия“ в светлината
на литературоведската русистика / 174

Еми БАРУХ
Възхвала на анархията в йерархиите / 188

Милена БОРДЪН
Цветан Тодоров за спасяването на българските евреи / 199

Евдокия БОРИСОВА
Възможната утопия Европа в текстовете на Цветан Тодоров / 209

Венко КЪНЕВ
Другият през погледа на Ригоберта Менчу / 218

Васил РАЙНОВ
Езикът и другостта. Въпросът за Другия / 228

Христо СТАНЧЕВ
Цветан Тодоров за Другия и наративното му конституиране
в немския превод на романа „Антихрист“ от Емилиян Станев / 232

КРИТИЧЕСКИ ХУМАНИЗЪМ

Христо ТОДОРОВ
Цветан Тодоров – Един моралистичен поглед към злото / 243

Рая КУНЧЕВА
Интерсубектната антропология и философията на диалога.
Цветан Тодоров и Мартин Бубер / 253

БИБЛИОГРАФИЯ

Цветан Тодоров в България / 285

РЕЗИЮМЕТА / 300

TABLE DES MATIÈRES

Tzvetan TODOROV
La défense des valeurs / 11

Bogdan BOGDANOV
La figure intellectuelle de Tzvetan Todorov / 15

Stoyan ATANASSOV
La naissance de la subjectivité et ses limites dans les études critiques
de Tzvetan Todorov / 21

POÉTIQUE

Blagovest ZLATANOV
Formalisme et structuralisme, cent ans après / 43

Alexandre PANOV
La littérature – un agir social. Le genre – un médiateur entre la littérature
et la société / 52

Miroslav DATCHEV
Tzvetan Todorov: de la sémiotique littéraire à la sémiotique humaniste / 63

Ivanka MAVRODIEVA
Tzvetan Todorov et la rhétorique / 68

Miriana YANAKIEVA
La littérature entre le langage et l'écriture / 73

Zlatorossa NEDELTCHEVA-BELAFANTE
La narratologie: de T. Todorov et G. Genette à A. Rabatel et Rivara / 87

Magdalena KOSTADINOVA
Quand l'auteur analyse à travers le récit / 106

L'AUTRE

Christo TRENDAFILOV
La carte de Karata: l'épilogue de *L'Homme dépaysé* / 117

Elena MIKHAÏLOVSKA
Le dialogue des cultures, hier et aujourd'hui. Un regard possible
et préféré sur Tzvetan Todorov / 133

Roumiana STANTCHEVA
Tzvetan Todorov et les approches de la littérature comparée / 146

- Nikolay ARETOV
L'image de l'autre dans la première mythologie nationale bulgare / **158**
- Detchka TCHAVDAROVA
Du «jeu de l'altérité» à «la question de l'autre» du point de vue du chercheur
en littérature russe / **174**
- Emmy BARUH
Eloge de l'anarchie dans les hiérarchies / **188**
- Milena BORDEN
Tzvetan Todorov et la question du sauvetage des juifs bulgare / **199**
- Evdokia BORISSOVA
L'Europe, une utopie possible dans les écrits de Tzvetan Todorov / **209**
- Venko KANEV
L'autre vu par Rigoberta Menchu / **218**
- Vassil RAYNOV
Langue et altérité: la question de l'autre / **228**
- Christo STANTCHEV
La question de l'autre chez Tzvetan Todorov et la traduction allemande
du roman *L'Antéchrist* d'Emelian Stanev / **232**

L'HUMANISME CRITIQUE

- Hristo TODOROV
Un regard moraliste sur le mal / **243**
- Raya KUNTCHEVA
Anthropologie intersubjectif et philosophie du dialogue.
Tzvetan Todorov et Martin Buber / **253**

BIBLIOGRAPHIE

- Tzvetan Todorov.
Livres et publications dans les périodiques bulgares / **285**

RÉSUMÉS / 300

В ЗАЩИТА НА ЦЕННОСТИТЕ

Цветан Тодоров

Уважаеми колеги,

Драги приятели,

Бих искал преди всичко да благодаря на организаторите на конференцията, посветена на моята годишнина. Впечатлен съм от броя и тематичното разнообразие на докладите. Надявам се те да бъдат добра основа за полезна дискусия между вас. Бих искал също така да благодаря на инициаторите за публикуването на български език на книгата ми *Несъвършената градина*. Тя ми е особено скъпа, защото се опитах да изложа в нея характерните черти на една мисловна традиция – хуманистичната, – в която аз намерих и своя духовна фамилия.

В отговор на поканата на организаторите да се обърна към вас, участниците в конференцията, ще си позволя да споделя някои свои мисли относно въпроса за ценностите.

Нихилизмът, т.е. радикалното отричане на ценностите, гледа на тях като на чист продукт на волята за власт, докато манихейството налага окончателно делене на хората на добри и лоши. Аз се пазя и от двете крайности. Дълга го на възпитанието си, което съм получил, понякога с нежелание, през първата част от своя живот, прекаран в България. Тогава родната ми страна бе подложена на тоталитарна прокомунистическа диктатура, към която не изпитвах особена симпатия. Доброто и злото съществуваха, доколкото режимът бе въплъщение на злото. В същото време обаче самият статут на тези категории бе станал вече проблематичен. Защото тоталитарната мисъл се основаваше всъщност на едно втвърдено противопоставяне на добро и зло, а оттам и на приятел и враг. Тоталитаризмът не понася обикновените различия. Често се казваше: който не е с нас, е против нас. Тогава на всеки, който не проявяваше ентузиазъм, се гледеше като на неприятел, на всеки неприятел се гледеше като на враг, а врагът заслужаваше само едно – да бъде премахнат. Така че ако затварях тоталитарното мислене във фигурата на злото, аз не го отстранявах, напротив, продължавах да му бъда подвластен: щях да променя съдържанието на графата „зло“, поставяйки там „комунизъм“ на мястото на „капитализъм“, но в своята структура нещата биха останали непроменени.

Тоталитарното мислене е форма на манихейство; а тоталитарната практика издигаше навсякъде непреодолими прегради. Една от тях опасваше

страните от „социалистическия лагер“. Така наричаната на Запад „железна завеса“ се възприемаше като идеологическа бариера; но за нас, жителите на източните страни, тя съществуваше осезателно: нейното преминаване криеше опасност за живота. Много по-късно, когато режимът беше вече донякъде отслабен, той възприе друго отношение – да прогонва тези, които го притесняваха.

По силата на едно щастливо обстоятелство аз минах от другата страна на Железната завеса и през 1963 г. се установих в Париж, Франция. Белязан от тоталитарната воля за издигане на непропускливи прегради, аз открих за себе си нещо като призвание да преодолявам прегради, заживях като посредник. Отначало това бе необходимост: формиран в една традиция, работейки в друга, аз непрекъснато трябваше не само да превеждам мислено от един език на друг, но и да преминавам от един начин на възприемане на света към друг. Към това се прибави нуждата ми да прекосявам границите на дисциплините. Когато първоначално поисках да разбера какви са естеството и ролята на символите в човешките взаимоотношения, дадох си сметка, че идеите по този въпрос са пръснати в различни дисциплини, които не виждах защо трябва да останат разделени: логика, теология, реторика, херменевтика, естетика, лингвистика... Когато няколко години по-късно поисках да разширя областта на изследванията си и да включа други черти от поведението на хората, аз неминуемо трябваше да черпя от знанието, натрупано от различните социални науки: антропология, социология, психология и, разбира се, историята във всичките ѝ разновидности.

Същата тази нужда да прекосявам границите – не за да ги премахна на всяка цена, а по-скоро за да позволя на разделени от тях територии да общуват помежду си – ме доведе до осмисляне на категориите, които структурират самото ни мислене. Откакто съществуват монотеистични религии, т.е. от най-ранна древност, западното мислене издига непреодолима бариера между Бог творец на вселената – абсолютен, съвършен, безкраен – и света, земното съществуване, осъдено да бъде относително, несъвършено, трагично ограничено. Безкраят и безграничното, които езическите възгледи за света поставяли в началото на вселената и са ги отъждествявали с хаос, който хората трябвало да овладеят и подредят, придавайки му форма, станали в монотеистката перспектива емблеми на непостижим идеал. И когато в края на XVIII в. хората се опитали да се освободят от позоваването на божественото начало, романтичeskата революция променила съдържанието, но не и структурата на тази представа. Сега геният – творец или философ – бил отделен зад непреодолима преграда от тълпата еснафи, а духовните му творения се противопоставяли радикално на нищетата във всекидневието – участ на невежите тълпи.

Наистина този манихейски начин на мислене не е царувал безусловно над западната култура. Първо, защото тя не е била изолирана от досега с други култури. А в неевропейските традиции, особено в тези на Далечния изток, преобладава друга връзка между крайното и безкрайното и там изкуството или красотата вече не са отрицание на реалния свят, а негово оформ-

мяне и сбит израз. Там всеки жест може да се извиси до изкуство: да свиеш китка, да опаковаш предмет, да пиеш чай или да подредиш градина. Към това се добавя последицата от една основна черта на християнското учение – съществуването на богочовек, на същество, което принадлежи към двете природи. От силните реакции, които то предизвиква по онова време, може да се съди до каква степен идеята е революционна: тогава незабавно се появяват тълкувания на християнското послание (определени по-късно като еретични), отричащи божествената природа на Христос. Самата църква, макар и да приема догмата за възплъщението, споделя и някои манихейски възгледи, например, че човешкото съществуване е проклятие. Все пак фигурата на Христос си остава живо свидетелство за пропускливостта на границите между божественото и човешкото, между небесното и земното, което впоследствие ще позволи тази съществена част от Христовото послание да се изтъква отново.

Благодарение на двоякостта на християнското учение манихейството ще бъде спорадично прогонено, но тази победа над него няма да разтърси самата вяра, нито пък ще премахне свързаните с нея ценности. Един от най-славните епизоди в преодоляването на разрива между небето и земята протича в холандската жанрова живопис от XVII в. По принцип тогавашните картини е трябвало да илюстрират морални принципи, да възхваляват добродетелите и заклеймяват пороците; но междувременно художниците откриват красотата на всекидневието и решават да я възпеят. Подменяйки на piedestала боговете, кралете и героите с обикновени занаятчии и хора от народа, с жени, които премитат двора или приготвят вечерята, с деца, играещи или гледащи ни тъжно поради болест, художниците от онази епоха ни внушават нещо много силно: красотата не стои нито отвъд, нито над обикновените неща, тя е в самите тях. Достатъчно е погледът ни да я извлече оттам и да я разкрие пред всички.

Как да мислим за доброто и злото днес? Аз лично не вярвам в божествената доброта, нито в изконната лошота на дявола, който се бил вселил в душите на някои хора. За мен човешките същества са първоначално неопределени в морално отношение; те не са добри или лоши, те стават такива. Защо? „Доброто и злото текат от един и същи извор“ – пише Жан-Жак Русо. Кой е този извор? В интелектуално отношение това е силният стремеж на всеки да получи признание за съществуването и за стойността си. В името на тази своя нужда ние сме готови на всичко. Но „средствата“ за постигането на този наш стремеж са наистина много различни: можем да удовлетворим своята нужда както в обичта, с която другите ни обграждат, така и в унижението, което им причиняваме. На подобна двойственост се натъкваме и в колективните действия: най-големите злини за човечеството не са дело на някакъв зъл гений, а на държавници и управници, които искат доброто на своя народ или на цялото човечество и които в името на тази цел са готови да пожертват хиляди или милиони човешки същества.

Подобно разбиране за човешкия морал носи и някаква надежда: добродейанието вече не е запазена територия единствено за светците и героите, то е път, по който може да тръгне всеки. Аз не споделям разпространения

възглед (застъпван между другото и от Кант), според който ние можем да сторим добро само ако превъзмогнем своите наклонности: това предполага, че всичките ни наклонности са лоши, докато всъщност ние сме склонни да обичаме хората около себе си и това е добър порив. Затова предпочитам да мисля като Русо, че можем да бъдем добродетелни от чувство за дълг и за наслада. Но в същото време тази перспектива буди тревога: тя ни разкрива леснотията – или, както също се казва, баналността – на злото.

Ние не роптаем, когато ни казват, че всеки може да върши добро, но държим да разсеем всяко съмнение, че и ние може да се окажем в плен на злото. Така по принцип предпочитаме да издигаме непреодолима стена между себе си и убийците, престъпниците, чудовищата, виновниците за една или друга проява на злото. По такъв начин възпроизвеждаме парадоксалния жест, който описах по повод на тоталитаризма: отказваме се от единството на човешкия род, а в същото време упрекваме другите в подобна дискриминация.

Искаме ли да предотвратим злото, на всяка цена трябва да се опитаме да го разберем – необходимо условие за всяко действие срещу неговите причини, а не само срещу неговите прояви. Ала противопоставянето ни на злото днес, а не утре, не може да се задоволи с позицията на съзерцателя, който го изучава; преди всичко със злото трябва да се борим. Средствата за тази борба се променят според нивото, на което заставаме. В света на личните, частните, интимните връзки човек не може да се позовава на закона; тук можем да се позовем на възпитание, което ще ни покаже колко са къси краката на егоизма и колко щастieto ни зависи от това на другите. В публичната сфера трябва да имаме доверие в демократичните институции, призвани да предотвратяват изблиците на насилие между индивидите, както и посегателството от страна на държавата над правата им. И накрая, в областта на международните отношения ние не бива да забравяме, че употребата на сила си остава една възможност, защото въпросните отношения не следват закони, евентуално наложени от неутрална сила, а могат да изискват военна намеса. Изкушенията на пацифизма са пагубни: необходимо е да приемем трагичната истина на подобна констатация. Големият френски писател Ромен Гари, който се е сражавал през Втората световна война, преди да дойде като дипломат в София, казваше малко преди смъртта си: „Хитлер ни беше осъдил да убиваме. Дори и най-справедливите каузи никога не са съвсем невинни.“

Отказът от манихейството означава да съзнаваме, че злото не ни е напълно чуждо и че неговият извършител невинаги заслужава да бъде унищожен. Отказът от nihilизма или от радикалния релативизъм означава, че сме тръгнали решително по пътя на определени ценности. Пътеката, водеща до този двоен отказ, е тясна и аз не съм сигурен, че винаги съм успявал да я следвам и че не съм криввал настрани. Убеден съм все пак, че я има и че можем да тръгнем по нея; тъкмо тази пътека бих желал да препоръчам на всички вас.

Благодаря ви за вниманието!

Превод от френски език – Стоян Атанасов

ЗА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА ФИГУРА НА ЦВЕТАН ТОДОРОВ

Богдан Богданов

Основното, което впечатлява в интелектуалната фигура на Цветан Тодоров, е равновесието между обществен ангажимент и отстраненост. Същата мярка определя и допълващите се два повика в интелектуалната му програма – единият към обществото, да не забравя реалния човек, и другият към този човек, да не забравя повелите на общностното съществуване. Това равновесие между обществено и частно, и общност и индивид, което го занимава в последните десетина години, не е само интелектуална тема, а и характеров белег на Тодоров. Затова и смятам, че той би бил горе-долу същият, ако живееше в България. Щеше да е университетски преподавател или писател, който излиза рядко в публичното пространство, има точен усет за обществената актуалност и формулира проблемите ѝ ясно и меко.

Ако беше тук, щеше да усилва обществената позиция на неголямата група интелектуалци с подобна нагласа у нас. Ползата сега е друга – интелектуалната му фигура помага да схванем по-точно тази нагласа. С целия риск от употребата на схеми, бих я нарекъл *реалистичен конформизъм*. Основното в нея са като че ли два компромиса. Първият – между разгърнатата в програма идеалност, правеща остра паметта за обществените пропадания, и зачитана настояща реалност, която се коригира, но не се атакува радикално. Вторият – между двата възгледа, че отделният човек зависи от общност, но че има стойност и сам по себе си.

Разбира се, да се прилага тази схема, означава да се нарушава. Тя се нарушава и в текстовете на Тодоров – на места по-сложната форма на компромиса се заменя от прости противоречащи си твърдения. Имам предвид най-вече това, че той разбира културната среда и отделния човек като вътрешно комплицирани същности в отношение на проблематично равновесие, но че следва и по-лесната теза-метафора, че страната и националната култура са стабилни места, които поглъщат човека. Именно тази втора теза произвежда прочутата му формула „l'homme dépausé“ и произтичащия от нея негатив на „обезстранеността“. Което не пречи в определени случаи негативът да се оцветява позитивно и обезстранеността да прераства в един вид универсално „о-страненост“.